

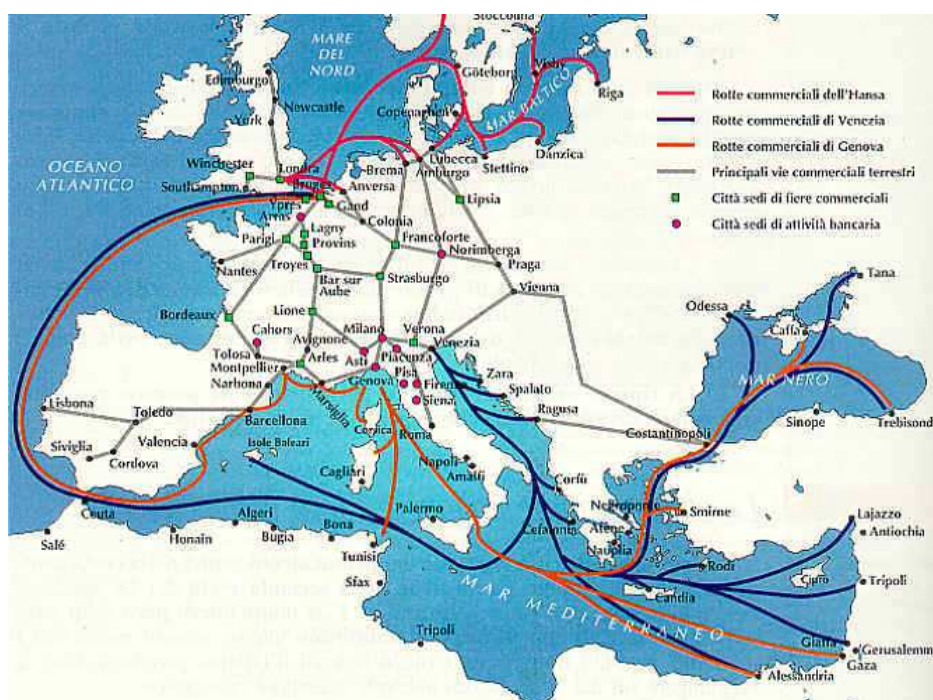
The Influence of Oriental Mediterranean Culture on the Architectural and Urban Development of the Four Italian Maritime Republics, with particular reference to Pise.

Olimpia Niglio
University of Pise

ארבעת מסלולי העסקים השונים

חלק מערי החוף האיטלקיות מביעות עניין ברור כלפי הים II בסוף המאה ה-12
התיכון המזרחי.
הסוירים הראשונים נתמכים על ידי מדינת האפיפיורים.

תקופה זו נודעה כמסע הצלב. תחילה אמאלי, אח"כ פיזה, גנואה וונציה הנן ארבעת הרפובליקות הימיות הפותחות את שוקיהן כלפי חופי המזרח התיכון. מתקופה מורכבת היסטורית, פוליטית, דתית וחברתית זו נשארו עקבות בלתי נמחקים לא רק באתרים שנכבשו אלא גם באותן הערים האיטלקיות שהיו המרכזים העיקריים של תקופת הצלבנים.

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

אמלפי – הנוף הכללי

כנסיית סנט אנדוס באמלפי
ניכרת ההשפעה הערבית

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

אמאלפי הייתה ללא ספק העיר הראשונה אך קיימות ידיעות מועטות ומסופקות בנוגע לנוכחותה בארץ הקודש. מצד שני היום, כשמתבוננים בעיר זו יכולים לזהות באופן ברור המאפיינים האורבאניים וטיפולוגיות המבנים המתקשרים לאלה של ערי מזרח הים התיכון. לכך תורמת ללא ספק צורת השטח עליו בנויה העיר אמאלפי.

קשת מחברת

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

ציור אומנותי המציג גגות ערביים טיפוסיים באמלפי

סימני הבניינים עם קימורים נראים בה באופן ברור.

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

סימני הבניינים עם קימורים נראים בה באופן ברור.

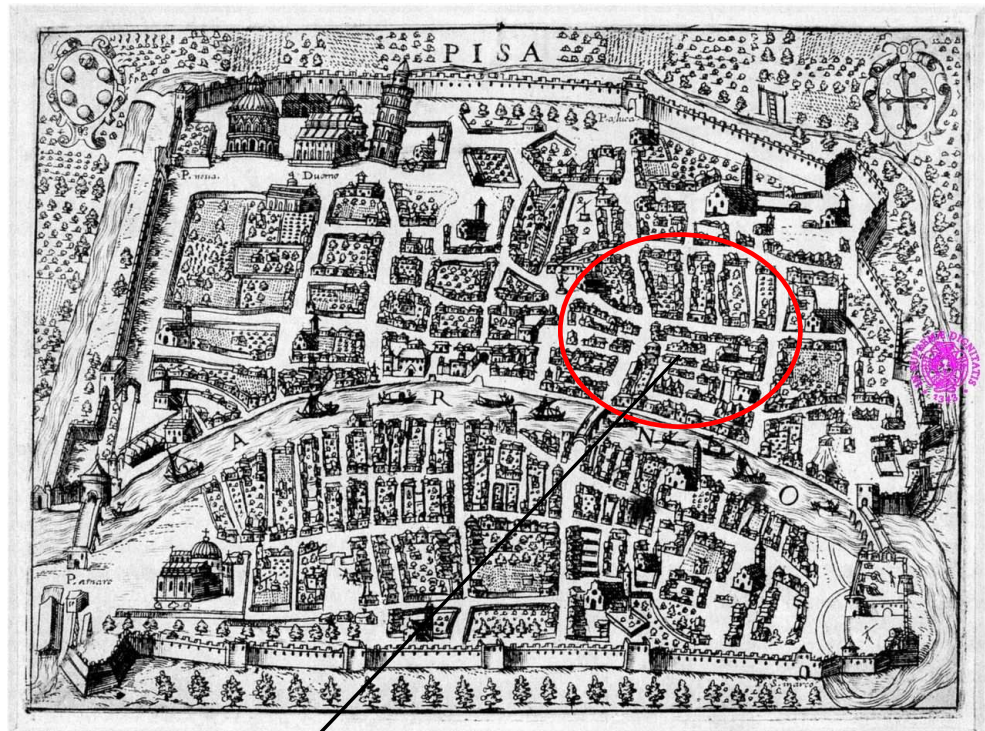
להבדיל מאמאלפי, יותר מעניינים הם העקבות שעד היום נשארו בעיר פיזה, שבגלל מיקומה הגיאוגרפי וחשיבותה הצבאית מילאה תפקיד יותר בולט בהתפשטות מזרחה. פיזה תמיד נזכרת כעיר מסורה למסחר ונוכחותם של הים ושל הנהר ארנו הקלו על יחסיה הן עם הסביבה והן מבחינה גיאוגרפית. למרות היותה עיר שנוסדה בתקופה רומית, לא נשארו עקבות רבים פרט לתיאור של אירועים מעניינים בעיקר במבנים דתיים.

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

מפת פיזה מהמאה ה-17

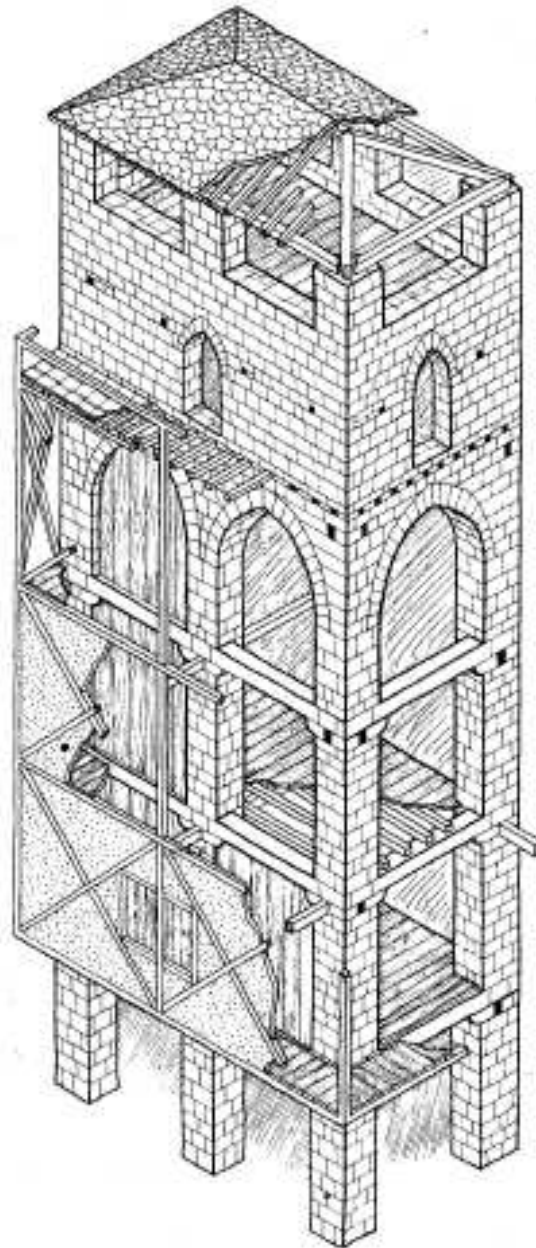
**רובע יהודי
העתיק
(נהרס במלחמת
העולם ה-2)**

**הרובע
היהודי
המכונה
סנט
אנדריוס
על שם
הכנסייה
שבמרכזו**

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

למרות שחלק גדול
מהמרכז ההיסטורי
נפגע בתקופת
ההפצצות של מלחמת
העולם השנייה, שהרסו
לחלוטין חלק ניכר של
אזור העיר מתקופת ימי
הביניים, העיר פיזה
שומרת עדיין דוגמאות
רבות ומעניינות של
אדריכלות ימי הביניים
מהן ניתן להסיק על
טכניקות הבנייה ועל
שימוש בחומרי הבנייה
העיקריים שמקורם
במכרות הקרובים
אליה.

הטיפולוגיה שעדיין ניתן
להבחין בחלק הפנימי
של מבנים רבים היא זו
של הבית הנקרא
"מגדל" בגלל צורתו
המיוחדת מבחינה
מבנית ופורמאלית גם
יחד. קומת הקרקע של
המבנה הייתה מיועדת
למסחר בזמן שהקומות
העליונות נועדו לדירות
מגורים.

שרטוטי מבנים אחדים
הסמוכים לנהר ארנו

ופנימיים בהקשר ל-4 רבעים של העיר פיזה (המרכיבים המרכז
ההיסטורי) שומרים עדיין עקבות ברורים של טיפולוגית הבנייה זו.

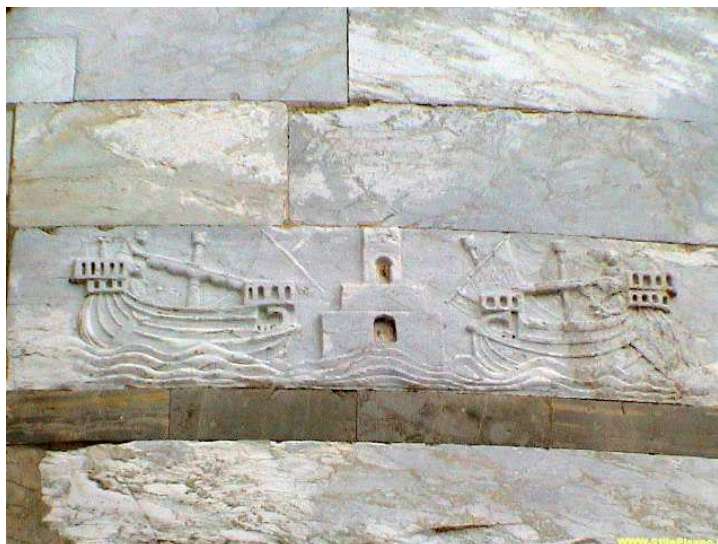
אך האוצר האדריכלי המעניין ביותר הינו ללא ספק האוצר הדתי
וכשמדברים על ארץ הקודש אי אפשר שלא להזכיר את קיומו של
הקבר הקדוש בפיזה.

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

מעניין להזכיר את נוכחותו של אבן מפוסלת בבסיס מגדל הפעמון
בקתדרלה של פיזה, בה ניתן להבחין בשתי אוניות משני צידי הקבר
הקדוש.

פרט מבסיס מגדל הפעמון של פיזה

כנסיית הקבר הקדוש נמצאת בחלק הדרומי של העיר, בו מתגוררים
זרים רבים, הולנדיים, צרפתיים ותורכיים, כמוזכר במסמכי הטאבו
הכוללים שמות של משפחות שמקורן XIX הלאופולדיני של המאה ה-
בישובים רבים של אזור הים התיכון.

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

כניסת הקבר הקדוש בפיה. פרט פנימי

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

עיטור אומנותי אופייני מפיה
בדומה לעכו

מרכיב נוסף שאין לדלג עליו הינם שיבוצי השיש המזכירים לנו את
הרצפות הקוסמאטיות הנהדרות, אחת מהן בעלת יופי מיוחד ושמורה
היטב נשמרת בכנסיית הקדוש פטרוס באזיקים בפיה.

כנסיית סנט ניקולס מפיה
בו דוגמאות לעבודת שיש המושפעים

עבודת שיש טיפוסית בהשפעה ערבית

השפעתה של תרבות הים התיכון יכולה להתגלות בשימוש המאוד מעניין של אלמנטים קראמיים בעיטור המבנים הדתיים הרבים בפִּיזָה. מדובר על מאגרים עשויים מקראמיקה המציגים פתרונות אסתטיים שונים. מקורם נשמרים היום במוזיאונים, ההעתקים התואמים את המקור מוצגים לקהל הרחב.

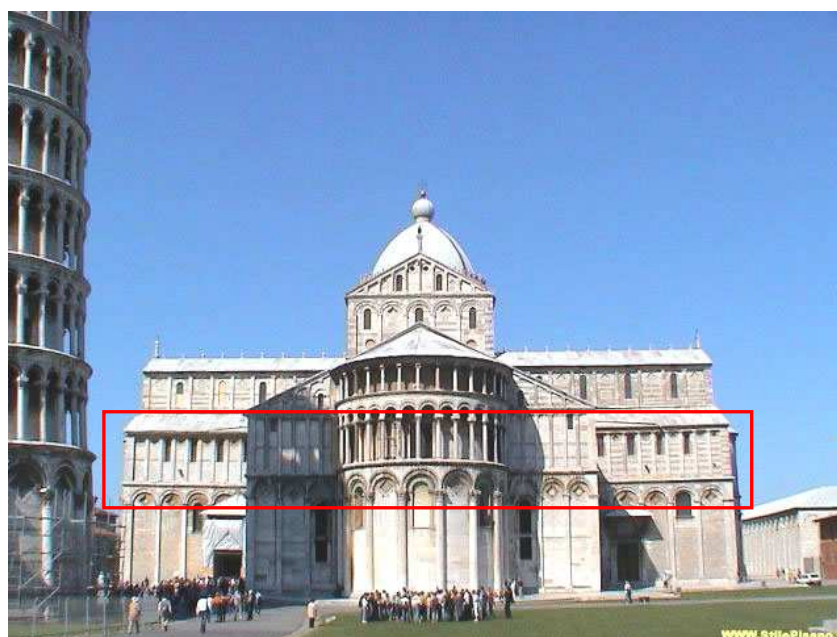
מאגרים קראמיים באזור האפסיס בכנסיית אנדריאה הקדוש בפִּיזָה

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

הקדוש אנדריאהניתן לראותם ליד הכנסייה של
בפוריספורטם בשכונת פרנצ'סקו הקדוש, כמו כן בחלק הקדמי של
כנסיית צאנו הקדוש וגם בפטרוס הקדוש בגרדו, כנסייה מחוץ לעיר
אך בעלת עניין רב גם מבחינה ארכיאולוגית, על פי החפירות
הפנימיות שנערכו בה

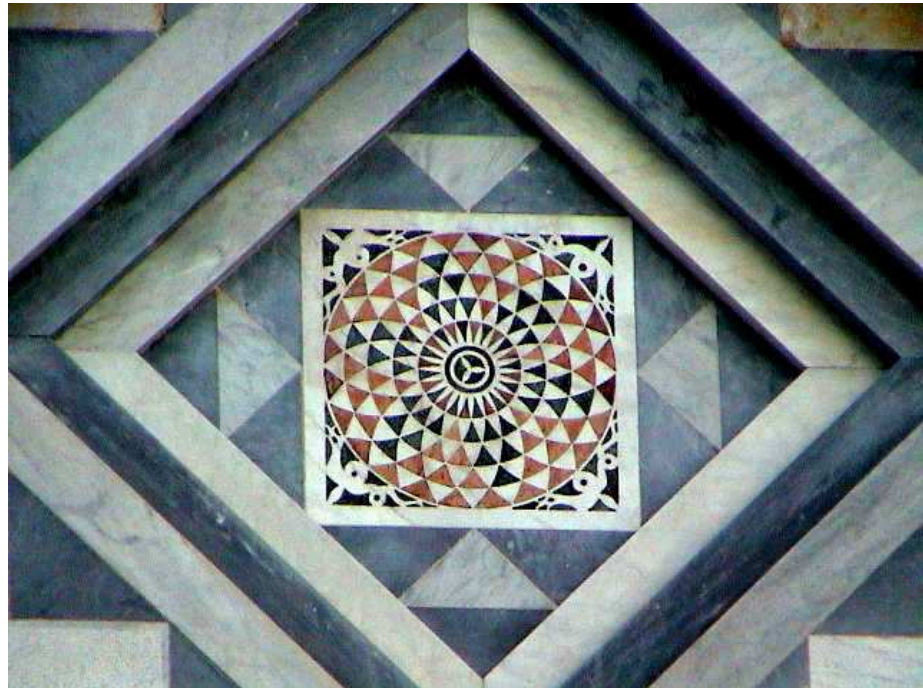
קתדרלת פיזה
ההשפעה הערבית ניכרת במרכז

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

דוגמאות לפרט אומנותי מהקתדראלה של פיזה

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

**דוגמא לרצפת
פסיפס ביזנטי
(אחד משניים
בפיזה)**

לבסוף, גם מניתוח המבנה האורבאני של העיר פיזה, במיוחד במה שנוגע לחלק שעדיין שומר מאפייני ימי הביניים רבים, ניתן לזהות מאפיינים צורניים ומרכיבים טיפוסיים של אזורי הים התיכון.

**סמטה ברובע
היהודי**

**קשתות ומעברי
"מנהרה" באחד
הרחובות של
שכונת מרטינו
הקדוש בפיזה.**

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

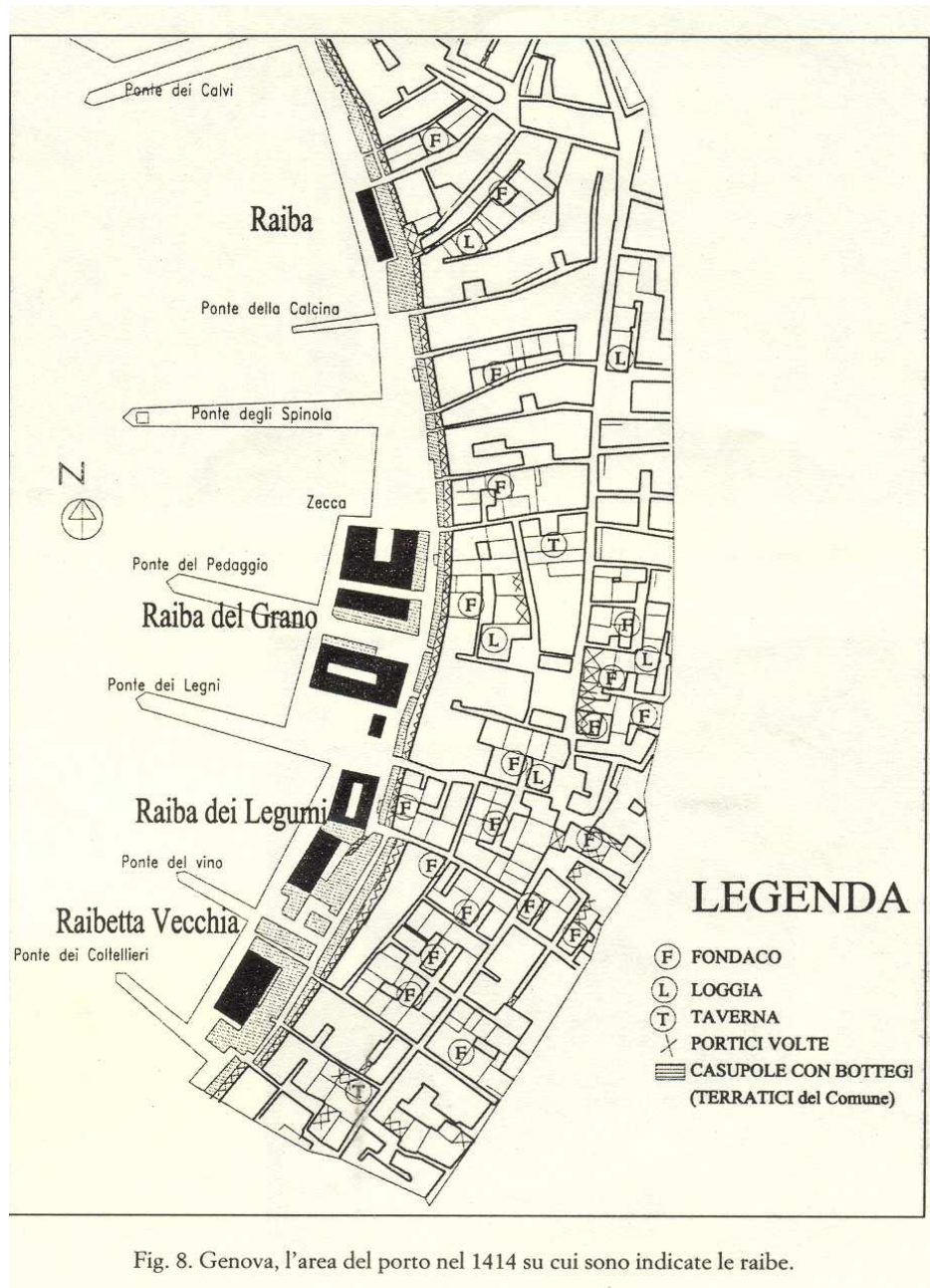

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

לעומת זאת, בהקשר לעיר גנואה, ראוי להזכיר את שרידי המחסנים הקיימים עוד היום באזור הנמל, בו נערך המסחר והיו ממוקמות החנויות עם הבתים והמחסנים השונים

שרטוט אזור הנמל בגנואה בשנת 1414

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

גנואה,
עם שרידי הקשתות XX תמונה משנותיה הראשונות של המאה ה-
של אזור הנמל
עם המחסנים

היום נשארים רק שרידים אחדים מהמבנים עם קימורים
ומהטיפולוגיה האורבאנית שהייתה בעבר.
שרידים של מחסנים עתיקים בגנואה

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

הגלריה של נמל מגנואה
בדומה לשוק של עכו

גם בוונציה, המחסנים נשמרו היטב. אנו מזכירים את המחסן של התורכים בקנאל גרנדה או שטחים מסחריים חשובים הפועלים עוד היום בתוך שטחים ציבוריים פנימיים וקרובים לדרכי הספנות העיקריות של העיר.

מבנה מסחרי
טיפוסי
בוונציה.

קומה תחתונה
שימש למסחר
קומה עליונה
שימש
לאכסניה
לסוחרים
(בדומה לחאן
אל עומדן בעכו)

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

בהקשר לאסכולת המוזאיקה באיטליה חייבים להזכיר את החשיבות והתפקיד שהעיר רוונה ממלאה עד היום. דוגמאות חשובות מאוד נמצאות בקתדראלה של מרקו הקדוש בוונציה.

מוזאיקה מהאסכולה של רוונה

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

קארדורו (בית הזהב)

בית פרטי למשפחה יהודית
בשם: פרנקטי.
הארכיטקטורה הינה ונציאנית טיפוסית מתקופת הרנסנס.

האומנים שהיו מושפעים מהתרבות הערבית והם עבדו
עבור האנשים העשירים.

משמש כיום כמוזיאון

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

קומה התחתונה
שימש לאירוח.
(שחזור משוער)
*דוגמא לפסיפס
מהתקופה הביזנטית
*העמודים הינם
רומיים,
ייתכן ממקור
קרואטיה.

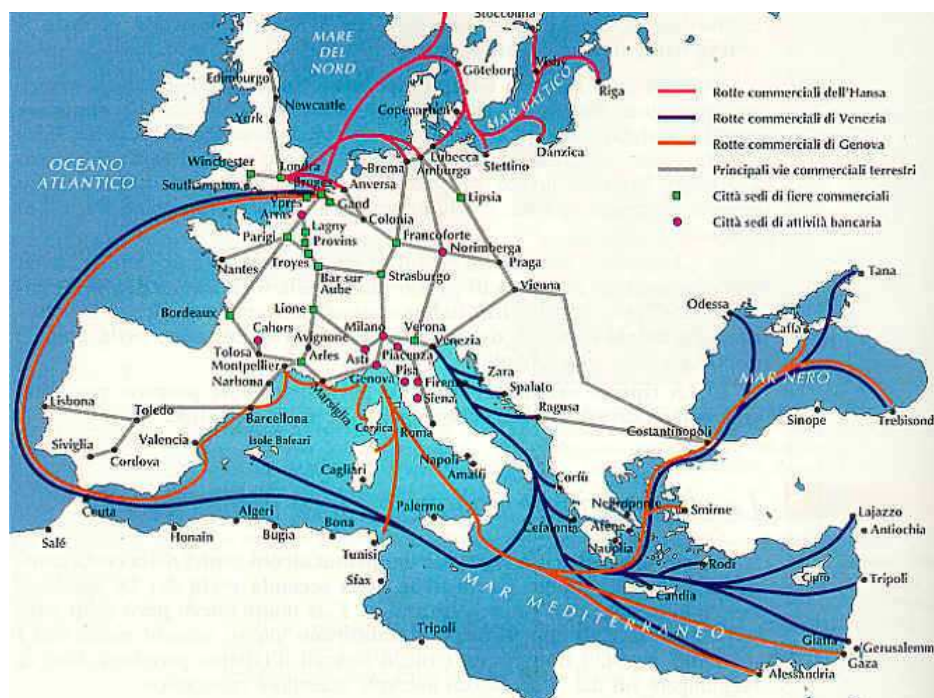
The Influence of Oriental Mediterranean Culture on the Architectural and Urban Development of the Four Italian Maritime Republics, with particular reference to Pise.

Olimpia Niglio
University of Pise

Alla fine del XII secolo alcune realtà urbane della costa italiana manifestano chiari interessi verso le coste dell'Est Mediterraneo. Le prime esplorazioni sono a sostegno soprattutto dello Stato Pontificio.

La mappa mostra alcune delle principali rotte delle Repubbliche Marinare.

Questo periodo è noto come Crociato. Per prima Amalfi, poi Pisa Genova e Venezia sono le quattro Repubbliche marinare che aprono i loro mercati verso le coste mediorientali. Di questo intenso e complesso periodo storico, politico, religioso e sociale rimangono ormai tracce indelebili non solo nei siti interessati dalle conquiste ma anche in quelle città italiane che sono state le principali protagoniste del periodo crociato.

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

Una parte della città di Amalfi, veduta aerea

La cattedrale di Amalfi. Il prospetto è realizzato solo alla fine del XIX secolo in stile neogotico su progetto di Enrico Alvino.

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

Sicuramente la prima città è stata Amalfi ma poche ed incerte notizie si conoscono circa la sua presenza in Terra Santa. Oggi, però, osservando questa città possiamo riconoscere chiaramente soprattutto caratteri urbanistici e tipologie edilizie che si ricollegano facilmente a quelle delle città del Mediterraneo Orientale. A tutto ciò contribuisce certamente l'articolata morfologia del territorio dove sorge la città di Amalfi. Qui sono ben visibili anche i segni di edifici con copertura a colta estradossata.

Arco di contrasto

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

Amalfi. La tipologia degli edifici estradossati viene riprodotta anche nelle decorazioni ceramiche.

Amalfi. Edifici rurali a volta estradossata

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

Ravello, SS. Annunziata. Volte estradossate della copertura

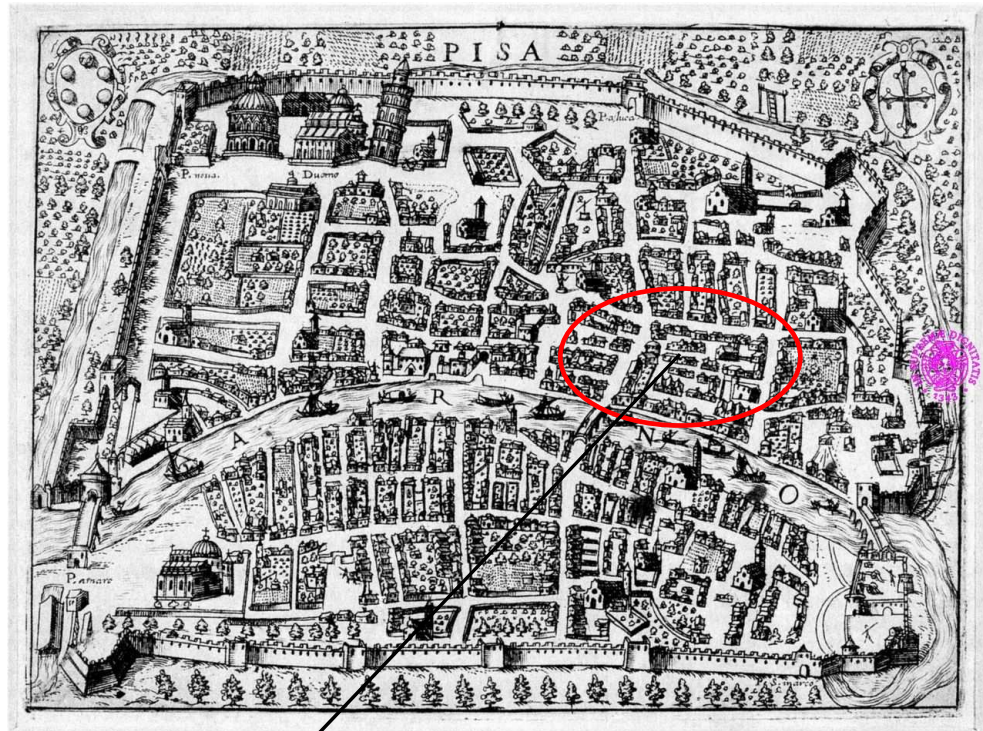
A differenza di quest'ultima ben più interessanti sono le tracce riconoscibili tutt'oggi nella città di Pisa che per posizione geografica ed importanza militare ha avuto un ruolo ben più incisivo nell'espansione verso Oriente. Pisa da sempre viene ricordata come città dedita a commerci e la presenza del mare e del fiume Arno, che l'attraversa, hanno facilitato i suoi rapporti con il territorio e con altre realtà geografiche. Pur essendo una città che ha avuto una chiara configurazione in epoca romana, di questa non si conservano molte tracce se non alcuni episodi interessanti ben leggibili soprattutto sugli edifici religiosi mediante il reimpiego di materiali di *spolio*.

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

La città di Pisa in una riproduzione cartografia del XVII secolo.

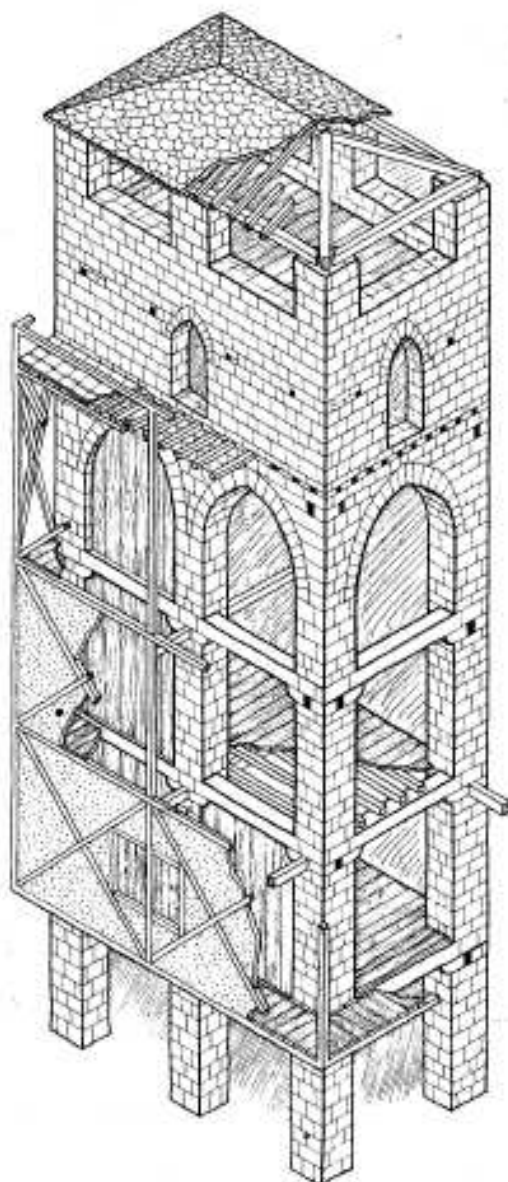
Nel riquadro il Quartiere di S.Andrea, poi quartiere ebraico.

Veduta
aerea del
Quartiere
S.Andrea in
Pisa e la
chiesa di S.
Andrea

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

Nonostante le distruzioni di gran parte del centro storico durante i bombardamenti della Seconda Guerra Mondiale, che hanno cancellato molto del patrimonio medioevale, tutt'oggi la città di Pisa conserva molti ed interessanti esempi di architettura di epoca medioevale da cui è possibile risalire alle tecniche costruttive e all'uso dei principali materiali da costruzione, provenienti dalle vicine cave di pietra. Sicuramente la tipologia che ancora riusciamo a leggere all'interno di molti edifici è quella della casa detta "a torre" per la sua particolare conformazione sia strutturale quanto formale. Qui al primo piano terra risiedevano attività commerciali mentre i piani superiori erano adibiti ad abitazioni. I prospetti di alcuni edifici prospicienti

il fiume Arno ed interni ai 4 quartiere della città di Pisa (in cui tutt'oggi è suddiviso il centro storico) conservano ancora evidenti tracce di questa tipologia costruttiva.

Ma il patrimonio architettonico più interessante è rappresentato da quello religioso e parlando della Terra Santa non è possibile non far accenno alla presenza a Pisa del Santo Sepolcro. E' interessante ricordare la presenza di una pietra scolpita alla base della Torre Campanaria della cattedrale di Pisa, dove osserviamo due navi con al centro la rappresentazione del Santo Sepolcro.

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

Particolare del Santo Sepolcro alla base della Torre Campanaria di Pisa

La chiesa del Santo Sepolcro sorge sul lato meridionale della città, in quella parte dove trovano residenza molti commercianti stranieri: olandesi, francesi turchi, così come ricordano documenti del catasto Leopoldino del XIX secolo che riportano tra i nomi dei proprietari ancora nomi di famiglie provenienti da diverse regioni dell'area mediterranea.

La chiesa del Santo Sepolcro

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

La chiesa del Santo Sepolcro in Pisa. Particolare della copertura osservata dall'interno

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

Chiesa del Santo Sepolcro. Particolare di un elemento lapideo scolpito.

Altro elemento da non trascurare sono le tarsie marmoree la cui articolazione formale e la varietà delle pietre impiegate ci ricollegano ai bellissimi pavimenti cosmateschi di cui la chiesa di S. Pietro in Vinculis a Pisa ne custodisce uno di estrema bellezza, nonché ottimamente conservato

La chiesa di S. Nicola in Pisa

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

Chiesa di San Nicola in Pisa. Dettaglio di una tarsia marmorea.

Ma l'influenza della cultura mediterranea può ricercarsi nell'uso molto interessante di elementi ceramici come decorazione delle architetture soprattutto religiose e di cui Pisa conserva oggi numerosi ed interessanti esempi. E' importante annotare che i bacini originali sono custoditi presso importanti strutture museali della città di Pisa (Museo Nazionale di S. Matteo) mentre quelle che osserviamo sono copie conformi.

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

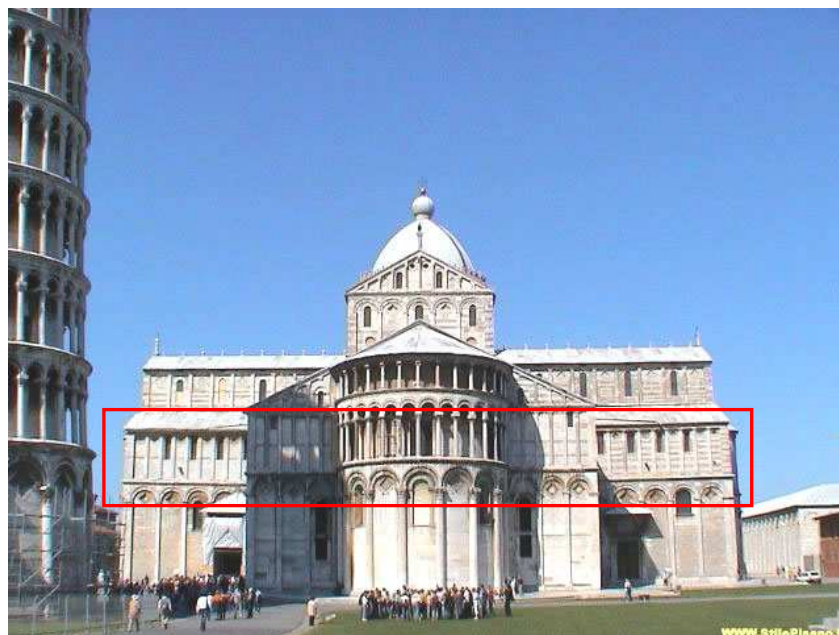

Chiesa di S. Andrea. Prospetto della zona absidale.

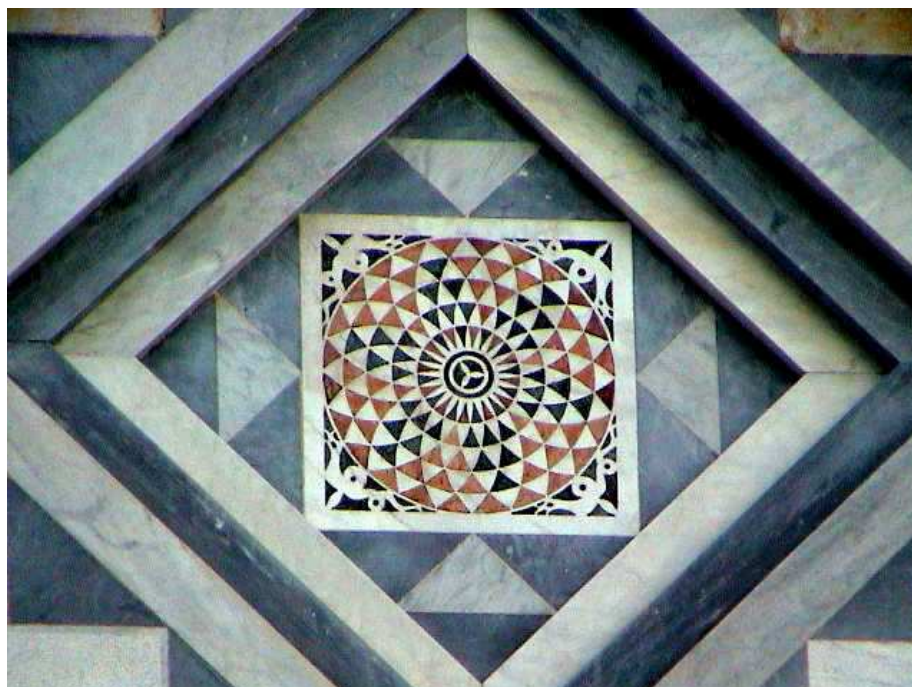
Oltre alla Chiesa di S.Andrea resti di bacini ceramici si osservano anche sul prospetto principale della Chiesa di San Zeno ed ancora in San Piero a Grado, una chiesa extra urbana ma di notevole interesse storico, artistico ed archeologico, come mostrano gli scavi al suo interno.

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

La Cattedrale di Pisa. Zona absidale
 Nel riquadro la zona interessata dalle tarsie marmoree

Cattedrale di Pisa. Tarsie marmoree

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

Particolare dei resti del pavimento cosmatesco nel Duomo di Pisa

Infine anche dall'analisi della struttura urbana della città di Pisa, soprattutto quella che ancora oggi conserva molte caratteristiche formali dell'impianto medioevale, riscontriamo caratteri morfologici ed elementi tipici delle aree del Mediterraneo.

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

Il centro storico di Pisa.

Archi di contrasto e passaggi a "galleria"

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

Con riferimento alla città di Genova merita qui accennare alla realtà tutt'oggi visibile dei resti dei fondaci nell'area del porto dove erano collocate le differenti aree commerciali, le botteghe con le case e i differenti fondaci.

Genova, l'area del porto nel 1414 dove sono indicate le *raibe*

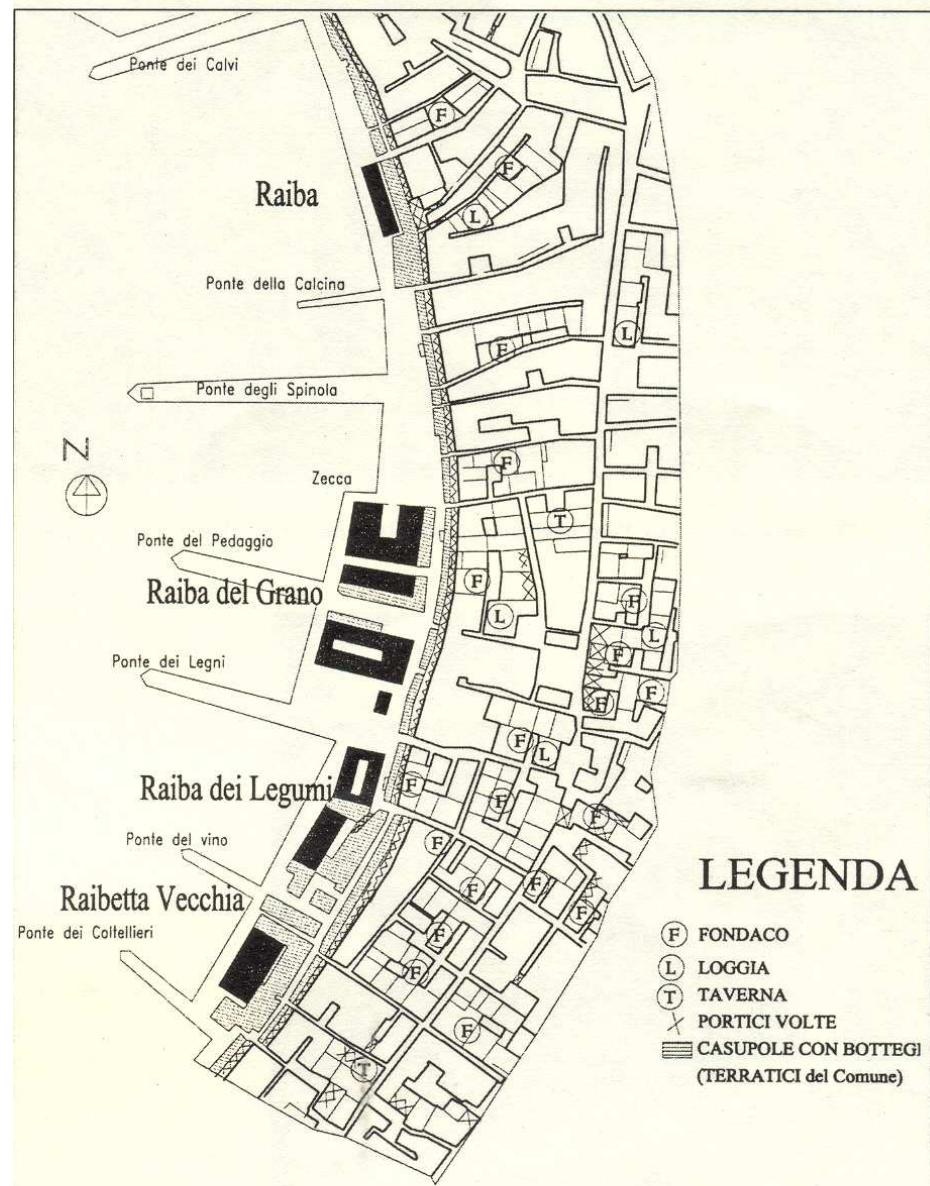

Fig. 8. Genova, l'area del porto nel 1414 su cui sono indicate le raibe.

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

Genova, immagine della metà del XX secolo con i resti delle volte a sesto acuto e i fondaci

Di questa interessante realtà storica si conservano solo alcuni resti delle strutture voltate e la tipologia urbana.

Genova, resti degli antichi fondaci

'המרכז הבינלאומי לשימור' · עכו העתיקה
INTERNATIONAL CONSERVATION CENTER · THE OLD CITY OF AKKO
ISRAEL

Genova, il fondaco commerciale nei primi anni del XX secolo.

Così come a Venezia dove i fondaci (luoghi di commercio e di ospitalità temporanea) si sono ben conservati. Ricordiamo il Fondaco dei Turchi in Canal Grande o altri importanti spazi commerciali tuttora attivi e che trovavano soprattutto collocazione sulle principali vie di navigazione interne alla città.

Venezia, il Fondaco dei Turchi

E parlando di Venezia, della Basilica di San Marco e dell'area Adriatica non possiamo non ricordare l'influenza bizantina dell'arte del Mosaico e l'importanza e il ruolo che tutt'oggi svolge la città di Ravenna per le bellezze che in essa conserva e per la Scuola di Restauro del Mosaico.

Particolare di mosaico di Scuola Ravennate.

Questa relazione contiene una estrema sintesi degli argomenti affrontati ed illustrati durante il Seminario svolto ad Akko il 30 novembre 2006 sul tema : *The Influence of Oriental Mediterranean Culture on the Architectural and Urban Development of the Four Italian Maritime Republics, with particular reference to Pise.*